

Zaniklé vesnice na Uhersko-hradišfsku-brodsku v období 13.—18. století

ROBERT SNAŠIL

Úvod

Po několika letech příprav a terénních průzkumů byl v roce 1980 dokončen vůbec první pokus o postižení komplexního sídlištního vývoje a jeho proměn v geografickém rámci nynějšího okresu Uherské Hradiště v období 10. až 19. století (Snášil 1982, v tisku). Do tematu byla pojata pochopitelně především vesnická zemědělská sídliště, ale i někdejší trhové vsi, hradiska a tvrže o nichž bylo pojednáno v minulém roce (Snášil 1981, 307—313), dále jsem se dotkl v časových a vývojových souvislostech měst, zeměpanských hradů, klášterů a dalších sídelních a sídlištních typů. Pochopitelně, že součástí programu byla i problematika zaniklých vesnic a to až do konce 18. století. Byl vypracován jejich soupis, časové grafy zániku a to i v konfrontaci s dosud existujícími sídlišti a rovněž i kartografické vyjádření.

Na tomto místě pojednám o některých výsledcích týkajících se otázek zániku vesnických sídlišť. Z celé problematiky jsem vyčlenil zejména otázku stupňů procesu pustnutí až po definitivní zánik, a příčiny pustnutí, pokud byly z hmotných a písemných pramenů postižitelné.

Všeobecná charakteristika

Počet zaniklých sídlišť zemědělského charakteru o nichž jsou zmínky v písemných pramenech, přesahuje číslo čtyřicet. Většinou jsou zároveň přesně nebo alespoň uspokojivě lokalizované. Přibližně z jedné třetiny celkového počtu je získán i archeologický materiál.

V rámci okresu existují dva geografické celky s kumulací zaniklých vesnic: pro časně feudální období zhruba do konce 12. až průběhu 1. poloviny 13. století je to prostor při obou březích řeky Moravy a dolních tocích jejich hlavních přítoků jako je Dlouhá řeka a pravobřeží Olšavy, druhou oblastí, tentokrát pro vrcholný a pozdní středověk, naopak východní uherskobrodská a bojkovická část okresu, někdejší pohraniční oblast mezi českým a uherským státem, tedy zvláště bývalý prostor severní části Lucka.

Opomeneme-li mladohradištní období, potom, počínaje 13. stoletím, zjišťujeme dva až tři časově výrazné vrcholy zániku vesnic: první náleží 14. století, zejména jeho druhé polovině, kdy zaniklo 15 jednotek při redukci předchozího kolonizačního úsilí a v důsledku bojů mezi Joštem a Prokopem. Druhým obdobím je 2. polovina 15. století, kdy zaniklo 9 vesnic při dovršení redukce a zvláště v důsledku česko-uherské války (Snášil 1980, 177—182). Posledním obdobím, daleko méně výrazným, je až 18. století.

Stupně pustnutí

Nejnižším stupněm je přechodný nebo i definitivní zánik jednotlivých usedlostí, případně i jejich pozemků. Doklad pochází např. z Březolup k roku 1613 (PB XXXX, 247—248). Dalším názorným příkladem může být způsob osazení nové pevnosti, dnešního Uherského Hradiště, k roku 1257, kdy sem byla přesídlena valná část klášterních poddaných z Veligradu (doloženo i archeologicky) a královských poddaných z Kunovic (CDB V/1, č. 156, str. 245). Další doklady o přechodně pustých usedlostech na vesnicích velehradského panství jsou z let 1351 (CDM VII, 130, str. 96), 1380 (CDM XI, 197, str. 177 až 178) a 1413 (StA Brno, E7, sign. A 14). Po třicetileté válce bylo na uhersko-hradištsku-brodsku ze 4935 domů (včetně měst) pustých 1413, téměř celá třetina domů registrovaných k roku 1656. Přitom z 84 tehdy existujících sídlišť bylo v 7 více pustých domů nežli osedlých.

Dalším stupněm je přechodný zánik, který je registrován v 7 případech, přičemž Korytná zpustla přechodně 2× a Starý Hrozenkov 3×. V těchto případech se tedy pokusy o znovuosazení setkaly se zdarem.

Známe však i opačné případy, což je v podstatě třetí stupeň, kdy po krátkodobém osídlení zaniká sídliště definitivně. Jedná se o Dolní Popovice a Uhřice.

Následujícím stupněm je úplný zánik, přičemž dále fungují po jistou dobu některá zařízení: dvory jsou známy z Ordějova, Ústí, Volenova, Zákřova a Hruškovice, kde do 70. let našeho století stával i jeden z hruškovických mlýnů. Mlýny zůstaly po jistou dobu i po Jenišovicích a Úněticích. Po Smíchově se zachovala dodnes kameny roubená studna a úsek cesty, po Hutí stavení správce sklárny a skladiště skla.

K poslednímu stupni, což je totální zánik, náleží zbývající počet, tedy většina lokalit.

Pozemky zaniklých vesnic

Prodej vesnišť je prokázán k roku 1397 u Jenišovic, 1493 u Městkova a 1550 u Únětic. Plužiny byly většinou používány dále jako pole, někdy byly přeměněny na pastviny nebo louky. Přičlenění pozemků zaniklé vesnice k jediné sousední vsi je nejčastější a je doloženo nebo odůvodněně předpokládáno v 16 případech, ke dvěma vsím v 5 případech a ke třem jen 2× (Dolní Měňkovice, Lhota na Bojkovicku, k. o. Pitín, Krhov, Bojkovice).

Formy renty za pronájem pozemků

Dokladů není příliš, ale jsou. Jednalo se o všechny formy, naturální, peněžní i robotní. Osvětimanští odváděli z vinogradů Jenišovic peněžité poplatky a byli povinni robotou. Záhorovičtí za část pozemků zaniklého Městkova odváděli peněžní rentu, pitínští za pozemky Miřína byli povinni robotou, buchlovičtí za pozemky Újezdce byli povinni vedle odvodu peněžních poplatků a naturálních dávek také robotou na polích, loukách, zahradách, v lese a na buchlovickém zámku.

Příčiny pustnutí

S koncentrací osídlení souvisí nejspíše zánik valné části nejstarších historicky známých vesnic zanikajících koncem 1. poloviny 13. století v souvislosti s hospodařením velehradského kláštera ve vlastní režii. Typickým zástupcem

jsou např. známé, po řadu let archeologicky zkoumané Zábřacany se samostatným dvorcem, k němuž se asi vztahuje jedna z kladských dědin. Zánik způsobený splynutím s druhým sídlištěm lze předpokládat i u některých dalších nejstarších zaniklých vesnic. Historicky je však doložen až u sídlišť založených v 17. a 18. století, kdy např. Brodské splynulo se Žitkovou a Starým Hrozenkovem, Cerony s Babicemi a Vlčí opět se Žitkovou.

Příčinou přemístění sídliště byly někdy i hydrologické změny vodních toků. K tomu došlo patrně u sídlištního komplexu na levém břehu Moravy na k. o. Ostrožská Nová Ves (byla lokována asi náhradou), ze stejného důvodu zanikly při Olšavě Dolní Měnkovice za které byly náhradou vybudovány Vésky. Obdobně za zaniklé Dolní Popovice (dříve patrně Dolní Biskupice) byla lokována jiná véska (Derfle, Sady). Na změnu hydrologie Olšavy byl patrně vázán částečně i zánik Neradic či Uněradic u Uherského Brodu. K přeložení došlo i u Staré Březové do Březové a Hutí do Starých Hutí. U tohoto případu je zajímavé, že mladší sídliště nese název „Stará“ i když by tomu mělo být opačně. Dokladů o přeložení vesnice je na okrese více.

Zakládání a rozvoj měst: patří sem částečně případ uvedených Neradic, Veligradu a Kunovic. Zde však k zániku nedošlo, pouze k částečnému a přechodnému vysídlení.

Totéž se týká i zblhání poddaných a to hlavně z vesnic velehradského panství do města Hradiště v 2. polovině 14. a na počátku 15. století (Verbík 1981, 106, 110). Jak dokládá rozbor počtů osedlých a pustých domů z konce 16. až šesti decenií 17. století, řada usedlostí opustla v mimoválečných obdobích. V 16 zjištěných případech asi platí, že příčinou poustek na těchto sídlištích bylo rovněž zblhnutí poddaných. V regionu však není přímo prokázán ani jeden případ, že by příčinou definitivního zániku sídliště bylo zblhnutí.

Přestože v minulosti zvláště východní pohraniční část nynějšího okresu mimořádně trpěla v porovnání s ostatním vnitrozemským územím válečnými událostmi, je až ku podivu, že přímých dokladů definitivního zániku sídlišť zapříčiněných bezprostředně boji, je velmi málo. Např. v době bojů mezi Joštem a Prokopem tu zaniklo na deset vesnic, vojensky však byly zcela zničeny roku 1383 prokazatelněji jen Dolní Popovice. Za husitských válek zanikly čtyři a přechodně opustly údajně Nedakonice. Za česko-uherské války ve 2. polovině 15. století zaniklo zcela nebo přechodně na 12 vesnic. Tureckým nájezdům v 16. století lze přičíst na vrub zánik Staré Březové a opakovaný zánik Starého Hrozenkova. Za třicetileté války kdy nesmírně stoupl počet pustých domů, zanikly přímo vojensky prokazatelně jen Hruškovice a potřetí byl přechodně zcela pustý Starý Hrozenkov. Počátkem 18. století byla řada vesnic opět krutě vypleněna, ale přímý důkaz o definitivním zániku některé z nich opět chybí.

K částečnému vylidnění vesnic docházelo i za bojů a šarvátek mezi jednotlivými vrchnostmi. Tak např. k roku 1407 je známo, že Šimon z Nezdenic přepadl tehdy ještě existující Městkov, nebo roku 1464 to byl Jindřich z Morkovic, který napadl Hradčovice a odvedl do zajetí část obyvatel.

Rovněž i v uváděném regionu okresu docházelo k záborům poddanské půdy pro zakládání rybníků a dvorů. Avšak ukazuje se, že tato okolnost tu nevedla ani v jediném případě k zániku příslušného sídliště.

Jako příčina nejsou prokázány ani epidemie ani mimoválečné požáry i když o nich existuje řada informací: někdy plameny strávily i převážnou část zástavby a mnohdy se opakovaly v krátkých časových intervalech, jako např. v Bojkovicích.

Shrneme-li tedy naše dosavadní poznatky o příčinách zániku vesnických sídlišť na území dnešního okresu, dojdeme k závěru, že pro starší období to

byla především koncentrace osídlení, následovala redukce sídlištní sítě z období tzv. velké středověké kolonizace a možná částečně i zbíhání poddaných, tedy především příčiny ekonomického a sociálního charakteru. K nim lze v podstatě připočítat i následky válek a bojů. Pro 18. století to jsou potom příčiny více méně hospodářsko-administrativního charakteru, spojené částečně s rábizací, uplatňované při slučování obcí (pochopitelně na jiné úrovni) dodnes, kdy jednotky „zanikají“ ryze jen jako samostatné administrativní celky.

Změny místních jmen

Chtěl bych se ještě stručně zmínit o změnách místních jmen. Je třeba podotknout, že tu dříve existovalo daleko více různých Lhot než jak je zachycuje dnešní stav místních jmen. Jinak se povedlo zaregistrovat na 59 změn u 35 místních jmen dosud existujících nebo i zaniklých sídlišť. Obvykle se jedná jen o koruptely, jsou však i taková, která se změnila zcela diametrálně. Např.: středohradištní vesnice nejspíše jménem Biskupice, event. Dolní Biskupice — Dolní Popovice (zánik) — véska — Derfle — Sady — Uherské Hradiště-Sady. Nebo: Veligrad — Staré Město Hradiště — Staré Hradiště — Staré Město — Uherské Hradiště-Staré Město. Dále: nová pevnost — Nový Veligrad — Hradiště — Hradiště nad Moravou — Uherské Hradiště. A naposled: Stanica — Ostrov — Ostroh — Uherský Ostroh.

Závěr

Území dnešního okresu Uherské Hradiště patří dnes beze sporu k jednomu z relativně nejlépe sídlištně historicko-geograficky zpracovaných oblastí na Moravě v období feudalismu, včetně zaniklých vesnic. Avšak i když bylo dosaženo určitých pozitivních výsledků, zůstává bádání stále více méně na bázi heuristiky a i tento stav není dosud zcela uzavřen. Pokud se týká zaniklých, konkrétně zemědělských vesnických sídlišť, bude nutno v budoucnu nejen upřesnit lokalizaci některých z nich a doplňovat archeologické prameny, ale doplňovat i informace z pramenů písemných. Zároveň by bylo žádoucí rozšířit vedle některých již spolupracujících oborů, zejména přírodovědných, spolupráci i na humanitní směry, zejména historii. Neúčast historika je dosud nejzávažnějším negativně působícím faktorem. Budeme-li chtít v celé problematice vývoje osídlení postoupit v rámci regionu v následujícím období opět o krůček vpřed, bude třeba vytvořit takový pracovní tým, který by činností pokryl nejzákladnější požadavky vztahující se k řešení daného cíle, dějin osídlení.

Literatura

- Snášil R., 1980: Sídlíštní síť 10.—15. století na Uherskohradištsku, Arch. H 5/80. Brno.
— 1981: Opevněná sídlišť 10.—16. století na Uherskohradištsku, Arch. H 6/81. Brno.
— 1982 v tisku: Změny sídlíštní sítě a jejich příčiny v 10.—19. století, in: Vlastivěda moravská, Uherskohradištsko. Brno.
Verbík A., 1981: Rozvoj města v době předhusitské, in: Uherské Hradiště, dějiny města. Brno.

Ortswüstungen des 13.–18. Jh. auf dem Gebiet von Uh. Hradiště und Uh. Brod

In der Gegend um Uherské Hradiště und Uherský Brod wurden bisher mehr als 40 Dörfer registriert, die im Laufe des 13.–18. Jahrhunderts abgekommen sind. In geographischer Hinsicht ballen sie sich einerseits an der Ufern der Morava (March) und ihren Unterläufen, vor allem der Dlouhá řeka und Olšava (frühfeudale Epoche), andererseits im Osten dieser Gegend, im ehemaligen Grenzgebiet des böhmischen und ungarischen Staates (Hoch- und Spätmittelalter). Gipfelzeiten des Abkommens: 1. 14. Jahrhundert, vor allem dessen zweite Hälfte; 2. zweite Hälfte des 15. Jahrhunderts; 3. 18. Jahrhunderts. Grade des Abkommens: 1. Untergang einzelner Anwesen (Veligrad, Kunovice, Březolupy); nach dem Dreissigjährigen Krieg waren 1413 von insgesamt 4935 Häusern verwüstet; 2. Vorübergehendes Abkommen mit Wiederbesiedlung (7× festgestellt, Korytná 2×, Starý Hrozenkov 3× abgekommen;) Wiederbesiedlung und folgendes endgültiges Abkommen (Dolní Popovice, Uhřice); 4. Endgültige Wüstung mit materiellen Überbleibseln (Bauernhöfe: Hruškovice, Ordějov, Ústí, Volenov, Zákřov; Mühlen: Hruškovice, Jenišovice, Únětice; Brunnen und Weg: Smíchov; Reste von Glashüttenobjekten: Hutě). 5. Totale Wüstung (alle übrigen Lokalitäten). Der Verkauf abgekommener Dörfer und Dorfstätten wurde 3× festgestellt (Jenišovice, Městkov, Únětice). Die Fluren wurden an ein Nachbardorf 16× angeschlossen, an zwei Dörfer 5×, an drei Dörfer 2×. Ursachen des Abkommens: 1. Konzentration bei Dörfern, die bis zum Ende der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts abgekommen sind; 2. Fusion wird bei manchen alten Dörfern vorausgesetzt, ist jedoch erst für das 18. Jahrhundert belegt. 3. Verlagerung infolge hydrologischer Änderungen von Wasserläufen (Komplex bei Ostrožská Nová Ves, Dolní Měnskovice, Neradice). Aus anderen Gründen: Dolní Popovice, Stará Březová, Hutě. 4. Stadtgründung (teilweise Neradice, Besiedlungsrückgang von Veligrad und Kunovice). 5. Überlaufen von Untertanen, für die zweite Hälfte des 14. bis Anfang des 15. Jahrhunderts und im Dreissigjährigen Krieg belegt. 6. Kriegsereignisse: zahlreiche Anwesen verödet, gewaltsam vernichtet nachweisbar Dolní Popovice und Hruškovice. Die Ursachen des Abkommens waren durchwegs schlechte ökonomische und soziale Verhältnisse der Feudalzeit.

